

Az Irodalomtörténeti Közlemények¹ hasábjain foglalkoztam Ady Endre Mylitta-verseivel és ismertettem Mylitta személyét. Most Ady másik szerelmét mutatom be, akiről csupán elvéve megjelent hírlapi közlemények szólnak, de tudományos adatok még nem vetettek rá fényt.

Ezt a szerelmét a költő „Ada” névvel ruházta fel a *Hűség aranyos kora* című versében,² mondván:

„Hadd nevezlek téged Adának,
Nevem olvasztván és neved,
E titkos drága asszony-névvel
Ne tudják
Soha, hogy én kit keresztelek.”

Adáról sokáig valóban nem tudtak szélesebb körben, a fáma erről a szerelemről csupán Aradon suttogott, ahol Ada lakott.

Nagyobb nyilvánosságot Ada a fővárosi sajtóban 1933. december 24-én kapott, de ekkor is névtelenül.³

Véletlenül-e vagy szándékosan történt, hogy ugyancsak 1933 decemberében emlékezik meg Adáról az Aradi Közlöny, de itt már Adát teljes névvel említik meg. A nő neve: Bisztriczky Józsefné, Csutak Médi.⁴

Az Ada-verseket az 1913-ban megjelent *A magunk szerelme* című kötet *Imádság a csalásért* ciklusában találjuk. Négy verset tulajdoníthatunk az Ada-szerelemnek. Ezek a versek több mint három hónappal azután jelentek meg, hogy Ady és Ada a városligeti szanatóriumban 1912 tavaszán találkoztak. Ady az Ada-versek előtt még megírta az „*Elbocsátó szép üzenetet*”, ezt a nagyon szép és nagyon kegyetlen verset, amellyel az egész világ számára bejelenti, hogy szakított Lédával.⁵

Kezdjük tehát Ada személyének és szerepének ismertetését Mittay László cikkével, amely, mint említettem, a Pesti Napló 1933. évi karácsonyi számában jelent meg. A cikk Ada asszony előadása nyomán írodott, és sem hibáktól, sem bizonyos hangulati szépítéstől nem mentes, de ez semmit sem von le abból az érdemből, hogy tájékoztat és adatokkal lát el bennünket.

A cikk azzal kezdődik, hogy az aradi hölgy leírja Ady megjelenését, majd a cikk leírja Adát:

„Április folyamán megjelent a szanatóriumban üdülés céljából egy Arad-megyei úri-asszony. A finom megjelenésű, vörhenyesszőkehajú, kékszemű, fogékonylelkű, művelt fiatal nő hamar felébresztette Ady érdeklődését. A megismerkedést a szanatórium kiváló főorvosa közvetítette, azzal a nem titkolt céllal, hogy az asszonyból sugárzó érzelmes, finom, szelid varázs jótékony hatással lesz a költőre, aki a mámor szellemével, az Ős kaján kísértéseivel szemben olykor-olykor még mindig elgyengült. Hátha egy gyöngéd női kéz vissza tudja tartani a kísértés óraiban. Ezt a kísértést talán a belső harcok, vívódások is fokozták, egy hosszú, szép és nagy szerelem szakadásának kínjal. Ady egy hónapig hallgat, verse nem jelenik meg, belül kellett rendbejönnie, döntésre érlelni egy nehéz elhatározást. A fiatal asszonnyal töltött csendes, derűs órák, hosszú beszélgetések, egy fehér idill gyengédségének új szépségei kétségkívül új impulzust adtak Adynak.”

A cikk a továbbiak során ezt írja még: „Ady költészetébe el kellett jönnie a fehér szerelem poézisének. A vágy lírája ez, amelynek minden szépsége elmúlnék a beteljesedéssel.”

Téved Mittay László, illetve Ada tévedett húsz év elteltével abban, hogy ő 1912 április folyamán jelent meg a Városmajor szanatóriumban. Az Akadémia kéziratтарыban levelet találtam, amelyet Ada Aradról 1912. április 1-én írt Adynak, és a levél ebből a három szóból áll: „Várom ígéretét, Ada.” A fiatalasszony tehát már március végén hazautazott, ha április 1-én Aradról levelet írhatott.

Ady Lajos helytelenül még későbbre teszi ezt a szanatóriumi időzést.

Azt azonban tényként kell elfogadnunk, amire Mittay László céloz, hogy az Adával való találkozás döntő impulzust adott az *Elbocsátó szép üzenet* megírásához. A Lédától való elszakadás persze régen megérelődött már, de Ady nehezen tudott határozni. Lényegében valószínűleg igazat írt Ady Lajos is, ha az időpontban téved is, mondván: „A formális szakítás csak 1912 nya-

¹ ItK, 1962. 213.

² VU, 1912. július 14.

³ MITTAY LÁSZLÓ: Az ismeretlen Ada. PN, 1933. dec. 24.

⁴ FEKETE TIVADAR: Ady Endre aradi nyomában. Aradi Közlöny, 1933. dec. 31.

⁵ Nyug, 1912. május 16.

rán történt meg. De facto azonban megtörtént mindjárt az első tavaszi napon, amikor megfrisült ifjúságában a Városmajor szanatórium teraszáról végignézett a virágaborult budai hegyoldalakon, maga körül sugárzó ifjú nőket látott a tavaszi délutánokon.”⁶ Ady Lajos időbeli tévedése az *Elbocsájtó szép üzenet* megjelenésének keltéből nyilvánvaló. A formális szakítás nem történhetett 1912 nyarán, ha az *Elbocsájtó szép üzenet* már 1912 május 16-án a Nyugatban megjelent.

Indokoltabb következtetés tehát az, hogy a nagy tette, a kegyetlen, de döbbenetes költői erejű vers megírására a habozó, az elszántságot cselekvésre nehezen váltó költő Ada varázsának hatása alatt határozta el magát.

Ady Lajosné viszont úgyszólván kézlegyintéssel szeretné Adát elintézni. De ha tekintetbe vesszük, hogy ebben a könyvben az igazi szerző, Dénes Zsófia elfoglalt csaknem minden nővel szemben, akinek Ady életében komoly szerepe volt, akkor a kicsinylés mögött önkénytelenül beismerés is van. Ady Lajosné könyve ezt mondja a Városmajor szanatóriumról: „Mi történt? Visszatalált volna (Ady) Lédához? Nem. Elszakadt tőle. És találkozott valakivel — mindegy, hogy kivel —, hozzábúvó asszonnyal — ő elnevezte Adának —, aki női varázsával éleszti harmincöt éves ifjúságát.”⁷

Az irodalomtörténetnek azonban nem „mindegy”, nem közömbös ennek az asszonynak a személye. Mert Ady találkozhatott volna olyan nővel is, aki felé nem hajlik, és akinek a kedvéért nem írja meg az *Elbocsájtó szép üzenet*et. Mert nagyon sok érv szól amellett, hogy a tragikusan szép költeményt Ada kedvéért írta meg.

Nekünk tehát meg kell ismerkednünk Adával.

Ady Lajosné könyve *Az elbocsájtó szép üzenet* keletkezéséről még ezt mondja: „Hordozta (Ady) magában egy ideig, és mikor úgy érezte, megérett benne, most meg kell írnia, kijött a szanatóriumból, s hozzánk jött egyenesen új budai lakásunkba.”⁸

Igen: a vers ott érett meg Ada közelében, vele, mellette és érte is.

Ez a szanatóriumi ismeretség nem szakadt meg 1912. márciustól szeptemberig úgyszólván egy percre sem, amíg a regény végére pontot nem tettek. Sőt az érintkezés a nőre nézve kockázattal járt. Mittyay László, illetve Ada azt állítja, hogy „az asszonyban Ady szárnyaló, ihletett szelleme mély nyomokat hagyott ugyan, őszinte meleg barátságot váltott ki, de érzelmeit nem tudta felhevíteni, tartózkodását nem tudta felolvasztani.”

Nem egészen így áll a dolog. Erre Ada másik két levele világít rá. Ezek szintén az Akadémia kéziratárában fekszenek. 1912. április 18-án ezt írja többek között Adynak:

„Kedves Ady, hivatalos levelem már a kezében van. Másik válaszom sem késik sokáig. De addig legyen nyugodt.”

Tehát a fiatalasszony kétféle levelet írt Adynak: egyet amelyről a férj is tudott, és a másikat, amelyet titkon küldött el. Mindez pedig nemcsak titkolózással, hanem bujkálással, izgalommal is járt, és Ada ezt is vállalta. Ezt árulja el 1912. április 21-én kelt levele:

„Kedves Ady, hallgatásom egyedüli oka betegségem. Harmadik napja már, hogy állandóan 40 fokos lázban vergődöm kínos fájdalommal. Mandulagyulladásom volt. Tegnap beszérumoztak, attól reméljük a javulást.

Ha akar, írjon (adott címre). Mint a tolvaj, olyan rettegés között írom e sorokat, félve mikor toppan be valaki. Fényképet, könyvet hivatalos címre

Írjon sokat, sokat

Ada.”

Itt tehát komoly érzelmek lüktetnek, bár nem viszonszerelem, ha Ada nagy szenvedélyek helyett nyugalmat hozott is a költőnek, mint a Hűség aranyos kora vallja: „csöndes, tiszta, derűs az ég”. Arra kell gondolnunk, hogy Adyban felvillant a házasság gondolata, szándéka. Ezt világosan elárulja már az, hogy Adának versben ezt a megjelölést adja: „jövőmnek kikedvelt asszonya”. Szándékának komolyságát pedig mivel bizonyíthatta volna jobban Ada előtt, mintha megírja az *Elbocsájtó szép üzenet*et?

Ada, mint említettem, április 18-án azt írja Adynak: „Remélem hivatalos levelem már kezében van.”

Ézt a „hivatalos” levelet megtaláltam a Széchényi-Könyvtár kéziratárában, és itt közlöm:

Kedves Ady!

Miután a képes kártyának szerzője maga volt, ezért mindenekelőtt magának köszönöm k. megemlékezését s kérem az aláírók mindegyikének legszívélyesebb üdvözetemet átadni azon megjegyzéssel, hogy a rólam való megemlékezésük ne múljon el, oly hamar mint a mily hamar száradtak el a szegfűk (Pekár).

⁶ ADY LAJOS: Ady Endre 159.

⁷ ADY LAJOSNÉ: Az ismeretlen Ady 202.

⁸ ADY LAJOSNÉ i. m. 203.

Fényképe még nincs itt s én sem voltam ott szerdán mikor Maga visszaérkezett s levele hétfőn érkezett, holott nem hétfőn kellett volna érkezzen, de miután „elment, hát nem volt ott.” (Ady)

Kár, hogy ott akarja hagyni a Szanit. Jó lesz efelett még nyugodtan gondolkozni. És ha utazni akar, úgy tervezze útját hogy Aradot is érintse. Jövetelének nagyon örvendének — de jóval előbb értesítsen erről, mert — oh borzalom — költözködünk.

Többször gondoltam magára, mert tudtam, hogy verseit írja. Ma olvastam őket. Nem érezni, hogy kinnal íródtak.

Emlékszik, milyen rövid idő alatt írta meg ott előttünk azt a szép négy versét, mert nem tett egyebet, csak nem látott, hogy lásson, mert nyugalom volt magában és maga körül. Férjem-uram hasonló érzésekkel viszonozza üdvözleteit, — Fiaimnak küldött simogatásait is köszönöm.

S én még mindig nem vagyok egészséges. Lehet hogy május közepe táján fel kell jönnöm Pestre. De addig még találkozunk?

Mindnyájukat szívből üdvözlöm kollégája Bisztriczkyne Arad 1912 IV/17.

A levelek sok okulást rejtenek magukban. A három nyugtalan, szaggatott, izgatott hangú levelet Ada zárt levelezőlapon írta, ceruzával. (Régente hozta a posta a zárt levelezőlapot forgalomba: ezt össze lehetett hajtani, le lehetett ragasztani. Egyszerűbb emberek, használták, úgynevezett úrinő semmiképpen. Hogy Ada mégis ilyeneken vetette sebbel-lobbal papírra bizalmas írnivalóit, mutatja sietségét, kapkodását, idegességét.) Milyen más a „hivatalos” levél. Elegáns levélpapíron íródott, nyugodt, biztos betűkkel, olyan mint egy szépírási gyakorlat, de megfogalmazása nem vall különösebb stíl művészetre. Ada műveltségi színvonalára kiábrándító, hogy Adyhoz intézett levelében Pekár Gyulától idéz. És vajon melyik lehet az a négy vers, amelyet a költő Ada jelenlétében írt?

Ada 1912. júniusban visszatért a szanatóriumba, és erről előzetesen értesítette Adyt. Ezt bizonyítja Ady válaszelevele:

„Két nap múlva egy felolvasásra utazom le Zilahra, ősi kollégiumomba s onnan hamarosan vissza. Borzasztóan babonásan félnék, ha Magát mikor érzézik, fogadván nem üdvözölhetném, Be szép minden, még a gond is, ez gyönyörű Nyárelő, az élet, a Magára gondolás.”

A zilahi ünnepség tudvalevőleg 1912 májusában zajlott le, és Ada újabb budapesti tartózkodását júniusra tehetjük.

Ady és Ada júniusban sokat lehettek együtt. Ekkor írta hozzá Ady, a nő kérésére és jelenlétében, ezt a szép verset (Közli Mittay László).

Halkult, rejtő és becéző szavak
Ti akkor is mellette lesztek,
Midőn gazdátoknak már nem szabad.
Nyugtassátok és ölelgessétek
Érintés nélkül, mint a sóhaj,
De mámorítóan, mint a vétek.
Amikor majd nem gondol rátok,
Szegény gazdátok fojtott álmát
Álmaiba bemuzsikáljátok.
S a szíve majd riadtan megremeg
És szemeibe kapcsolódnak.
Nagy távoból a leghívebb szemek.

(Igen: a vers szép, de azért a befejezése mégis alig több, mint a „hú kutyaszemek” variációja, amit hét évvel előbb, 1905-ben — Lédának írt.)

Fájdalom nincs adatunk reá, meddig tartott Ada második pesti tartózkodása, s hogy végződött: lemondással-e vagy bátorítással. Ada vagy kibontakozott a veszélyes regény pályájából, vagy talán mégis valamilyen reményt csillogtatott meg Ady előtt, mert a költő 1912 nyarán megjelent Aradon. Ady Lajos így számol be erről:

„A Városmajor szanatóriumban 1912 május havában ismerkedik meg előbb az asszony-nyal, kit „nevem olvasztván és neved” Adának keresztel, majd a nyár elején a leánnyal, akit még pseudonim néven sem nevez meg. Hozzájuk szól az A magunk szerelme kötetben *Imádság a csalásért* ciklus legtöbb verse. A két szerelem közül az első volt komolyabb, de amikor Bandi vidéki otthonában, Aradon fölkeresi az asszonyt s ez alkalommal megismeri a derék komoly férjet és a házasság két gyönyörű gyümölcsét: a szöske kékszemű gyermekeket, mélyen megrendül, és úgy búcsúzik el Adától, hogy nem fogja többé látni. Nem is találkoztak többé soha.”⁹

Ady Lajos szentimentális köntösbe öltözteti az aradi látogatást. De a valóságban nem így fest a dolog. Ady tudott a két gyermekről, és amikor azzal a szándékkal utazott Aradra, hogy

* ADY LAJOS I. M. 159.

Adát válaszüte elé állítja, a megható családi kör látványa aligha tántorította volna vissza. Az ismeretlen Ada c. versében nyíltan megírja miért utazik, mit akar megtudni: Ki vagy, mi vagy, holnap elválik. A helyzetet az döntötte el, hogy Ada hovatovább jobban átgondolta a dolgot, tisztába jutott önmagával, elege volt a flörtből és a bujócskából, és mivel hitvesi hűségét soha nem szegte meg, kettévágta a csomót: Adyt elutasította. Mittyay László szemelvényeket közöl Ady búcsúszóiraiból. Nem tudjuk, mikor íródtak ezek a sorok, de jogos a feltevés, hogy egyik-másik az aradi látogatás után. Ime a költő keserves önvallomása:

„... hadd írjam meg legkegyetlenebb kételyeimet: nem vagyok Magának semmi. . . Nem bírtam meggyőzni, kicsoda egyetlen és minden Maga nekem avagy nem tudtam Magában legyőzni valakit — vagy valami visszahúzóó kedvet. . . Átkozom, mint tettem egy párszor már a Maga ittlétekor, az időt, mely nem volt elég arra, hogy Magát közelebb hozza hozzám, lelkét lelkemhez hangolja. . . És én végtelenül szeretem, jobban, mint egy asszonyt szabad volna. . . . Van e jogom nekem Magától azokat az érzéseket követelni, melyeket felébreszteni nem tudtam? . . . Milyen önmagamon uralkodó, szerény, illedelmes és jó voltam avagy akartam lenni. Úgy látszik, hogy ez pláne nem tudott Magára hozzámhajtóan hatni.

. . . Megint erővel fölvertetem magam predestinációs hitemben. Lehetetlen, hogy Maga el ne érkezzen hozzám minden drága valóságával s hogy én hasztalan sóvárogjak.

. . . Milyen jó volt: a legcsúnyább, bosszúállóbb legkicsinyesebb asszonyi hajszáék és egyéb életbajok közepette itt van Maga mellettem. . . Képzeld el, hogy az utolsó napokban idegrohamok között fektüdtem. Most vagyok csak megint talpon, megint erősen bízóm. És most már tudom, hogy nem lehet katasztrófa, míg a Maga szemeit magamon tudom érezni.”

De Adának már azért sem lehetett tovább habozni és a flörtöt folytatni, mert Aradon már javában sottogtak a szép asszony regényes ismeretségéről a nagy költővel, mikor pedig Ady betoppant Aradra, teljes gőzzel nekizúdult a pletyka. Arad nem olyan nagy város, hogy a kávéház terraszán ülő költő jelenléte a csapongóbb kombinációkra ne vezetett volna. Ez a családnak nem volt kellemes. A sustorgás végül kirobbant a sajtóban is. Az Aradi Közlöny 1912. aug. 20-i számában ez a nagyon bántó, nyugalmat felkavaró cikk jelent meg.

Bolond vidéki metropolis, amikor egy nevezetes arcot főként művészek, írók, arcát látja meg az utcán: mindjárt nagyot képzél magáról. A művész természetesen modellt fedez föl, vagy pedig városunk igéző tájait, sőt bizonyos, hogy le fog itt telepedni és művész kolóniát szervez. Hát lehet kolóniasabb város valahol Aradnál? Az író pedig bizonyára impressziókat, hangulatokat, sőt egész regény témákat szed belőlünk. Ah, ebben úgysis annyira el vagyunk hanyagolva. Mikszáth Kálmán a maga szülőföldje mellett Szegedet kultiválta, Eötvös Károlynak Veszprém köszönheti az irodalmi helyet, Debrecen egész csomó költő könyveibe stréberkedte magát — Arad még nem nyert kielégítést ezekben az igényekben. (Régen interpellálni kellett volna e miatt a kultúrtaácsnokot.)

Néhány hét előtt állandó lett az aradi kávéházi terraszokon egy írók, az új magyar költőnemzedék, legnevezetesebb alakjának sovány, barnával aláfestett arca.

*

Természetesen, a művészeknek és az íróknak sohase jut eszükbe ilyesmi. A nagy festő az unokanővérét látogatja meg. Rákosi Viktor vízkúrát vesz, más írók egyéb magánügy hoz ide. A legtöbbet, mondjuk ki: a nő.

No, ebben is meg lehet vizsgálatolni. Keleti népek és elmaradt városok ezzel vizsgálatják magukat. Németország civilizáltabb, de a török nőnek sokkal bájosabb a lába, mint a germáné. Temesvárnak több gyára lehet. Szegednek több palotája, Debrecennek több milliója, — de szépeink, engedelmét kérünk, nekünk vannak!

A nagy írók, a magyar versírás forradalmának Dantonját is egy nő után való érzései hozták Aradra.

*

Fordítva élnek a mai írók az emberi életet, nem hiába, hogy modernnek. A szürke ember élete az idealizmuson kezdődik, amely az évek előrehaladásával fokozatosan fanyarodik cinizmussá. Az írók, az újak pedig a sűrített cinizmuson kezdik: asszonyuk a Léda, a nőstény, akiben csak a vért, a húst, a bujaságot látják. És egyik kezükkel ölelik a Lédákat, a másik kezükkel a hajukba markolnak, vagy dekollált vállukba csapják az írói orszláncörmököt. Később azután megfordul ez a tobzódás és egy fájdalmas, éhes vágyba olvad: szeretném, ha szeretnének. . . Nem a kalandok, a lihegő órák gyilkos szerelmével, hanem az igazi asszony, a megértő nő tudatos, egészséges szeretetével. . .

Mindebből kitetszik, hogy az írók akinek jelzői talán ízlésteleenség lenne ismételné, nem a pársztorák szórakozása hozta le, tartotta itt, hanem valami komolyabb. A komoly érzéseknek középpontja pedig egy aradi asszony, akit azért nem szabad közelebbről leírni, mert ez idő szerint még a házasság élet meg nem lazított kötelei fűzik első férjéhez.

Miért első, ez lesz talán második? Ez az, amit még megállapítani nem lehet. Az asszony művelt, az irodalmat szerető, gazdag úriasszony (ennyi jelzőt az indiszkréción bűne nélkül is szabad elmondani, mert ilyen ügye sok van Aradon?) és kérdés, hogy a híres író érzelmi kiváltanak-e a lelkéből annyi viszonzást, amennyi egy asszonynak elég energiát ad ahhoz, hogy egy válópör minden izgalmán keresztülvágja magát? Vagy ezek az érzések már meg is vannak és a regény utolsó fejezetéhez csak a hivatalos aktusok (előbb a bíróság, aztán az anyakönyvezető előtt) szükségesek. . .

*

Szóval nem vagyunk abban a helyzetben, hogy erre nézve az olvasó érdeklődését teljesen kielégítsük. De akár a házasságig szenzációsul az ügy, akár megmarad a szerelem idilljénél — meg kellett ezt írunk. Először, mert a jeles költőknek azok a szerelmei is nevezetesek, amelyeknél „visszament a parti”, tehát a hely is nevezetes, ahol mint az irodalomtörténetben mondják, „ennek a szerelemnek bölcsője ringott” — másfelül hogy felvilágosítsuk azokat, akik azt hitték hogy a kiváló író aradi időzéseinek olyan célja lenne, mintha irodalomképpé akarná tenni Aradot.”

Elképzelhetjük, milyen bombaként hatott ez a cikk. Ady már jóval előbb visszautazott Pestre. Úgy látszik az Aradi Közlöny szerkesztősége még tévővázolt, megírják-e a szerelmi kirándulást, de végül is ünnepi szenzációként feltálták. Valószínűleg serkentette erre a szerkesztőséget az is, hogy már más lapok is célzást tettek rá, hogy Ady nősul, amiből azt kell következtetnünk, hogy maga Ady is beszélt erről a szándékáról. Bizonyosra vehetjük, hogy a családban kínos izgalom támadt, feltehetően nagy telefonálás indult meg Arad és Budapest között, mert nyomban, szinte gyorsfutárral megérkezett az aradi szerkesztőségbe Ady cáfolata, és ennek nyomán megjelent aug. 24-én az Aradi Közlönyben az alábbi helyreigazítás.

Az *Aradi Közlöny* Szent István napi számában színes riportcikk adott számot azokról a romantikus hírekről, amelyeket az új magyar versírás nagy poétájának aradi látogatásához fűztek. Többet sejtető, mint nyersen kimondó szóval írtunk a költő regényéről. Mert hiszen mi is hozhatná a nagy költőt az irodalmatlan, a múlt emlékein merengő városba, mi is hozhatná más, mint a szerelem és az asszony, ebben az esetben feltétlenül a Szerelem és az Asszony.

Regényes, kissé fellengősen rózsaszínű szerelmet, talán a házasság révébe hajókázó idillt sejtettek mindazok, akik meglátták a költőt Aradon, de most a legjobban hivatott helyről adják tudtunkra, hogy költőibb volt a fantáziánk, mint magáé a költő.

Már szépen kiszíneztük azt a jövődöbéli — messze-messze jövődöben megírható — élet-rajzfejezetet, amely a nagy költő aradi szerelméről szólt, régét és mint költő szerelméhez méltó: dalolt volna. . . A szép fejezet- és oly sok más szép — megíratlan marad, mert a szerelem nincsen, csak fantáziában élt, ott sem sokáig.

A neveket nem említő cikkben magára ismert a költő, akiről szóltunk: Ady Endre és ebben az egyszerű, őszinte levélben írta meg a költői regénnyel szemben a prózai valóságot. És így megesett az a tréfa, hogy a prózai újságíró írta a regényt és a költő a prózát. . .

„Igen tisztelt szerkesztő úr, kegyeskedjék ezt a rövid levelet régtől becsült s nekem ma is kedves lapjában leköszölni.

Aradon jártam pár hét előtt, mint egy hosszabb látogató körutam stációján. Szilágyságban, Erdélyben, Debrecenben kerestem föl egy pár kedves emberemet. Egy szívesen tett és fogadott ígéret kötelességemmé tette, hogy Aradra is ellátogassak. Az „Aradi Közlöny” Szent István-napi számában egy cikke meghökkentően értesít, hogy ezt az ártatlan, szíves vizitet milyen fantasztikusan magyarázzák. Bár a legutolsó két hónapban háromszor akartak megházasítani újságíró kollégáim pennái s én nem tiltakoztam, most kötelességem a legkategorikusabb cáfolat. Nem szeretném, ha az én tisztelő barátságom s kész, tiszta udvariasságom méltatlanul hozna hamis helyzetbe egy nemes úriasszonyt. Tehát még egyszer: a cikknek aradi látogatásomhoz fűzött minden következtetése teljesen valótlán. Kérem, igen tisztelt szerkesztő úr az egész szerkesztőséggel egyetemben fogadja levelem közléséért hálás köszönetemet, egyébként pedig változatlan, igaz tiszteletemet.

Budapest, Városmajor-Szanatórium, 1912. augusztus 23.

Ady Endre”

Ezzel a levéllel végződik az Aradi Közlöny második cikke. Attól függetlenül, hogy Ady Erdmindszenten kívül sehol sem járt ekkor — legalábbis nincs adat reá — a védekezés igen ügyetlen. Arad semmiképpen sem illik bele abba a látogató körútba, amelyet a felsorolt helyeken tett volna meg. De hát ez már nem volt fontos; az emberek úgyszólván tudták, vagy sejtették, hogy mi az igazság.

Ady Mittay szerint ekkor még mindig nem szakított. A levelezés tovább tartott. Rendkívül érdekes Ady következő levele (a pontos dátumot sajnos nem ismerjük):

„Szombaton ágyban maradtam, vasárnap s hétfőn délelőtt írtam a Margitát. Amikor végül nagy kínok között kész lett, Ignotus belekötött, hogy Tiszát és Molnár Ferencet gyilkosan bántom benne. A sok veszekedés vége az lett, hogy át kellett írnom az egészet. Lett belőle egy színtelen, fáradt, sokszavú, kevés bátorságú és velejű semmi. Most már igazán elment a kedvem az egészséltől. De ezeken s más apróbb kellemetlenkedéseken kívül egyéb valami hangolt le nagyon. . . Félek, hogy nem tudtam magának még mondani sem lelkeim szerint, hogy végzetesen, minden akadálynak ellenmondva egész valómmal imádom, Hogy soha nő ennyi nyugtalan fájdalmas-kedves gondolatot nem ébresztett bennem s hogy a Magára-émlékezés minden percemet, ügyemet, álmomat át és átsuhanja. . .”

Ebben a levélben a céltalan utólagos vallomáson felül van egy sokkal érdekesebb kesergés; az, hogy a *Margita élni akar* című nagy és bátor szándékú, politikai tendenciájú elbeszélő költemény eltorzulása: Ignotus vétke. Azt tudtuk eddig is, főleg Lengyel Géza könyvéből,¹⁰ hogy a Vészi-család rávette Adytt, kímélje ebben a különös alkotásban Molnár Ferencet, de hogy rákényszerítették Adyt arra is, hogy Tisza Istvánt kímélje, ez egészen új dolog. Adyt megkötötték, oportunitizmusból megbénították, megláncolták.

Sajnos a levél eredeti fogalmazványa nem maradt meg sehol sem, nem tudunk róla.

És most térjünk át Fekete Tivadar cikkére, amely, mint jeleztem, az Aradi Közlöny 1933. december 31. számában, tehát egy héttel Mittay László cikkének megjelenése után látott napvilágot. Fekete Tivadar személyesen ismertem, tehetséges, de megbízhatatlan, költő, műfordító és író volt. Az újságírást Pécsen kezdte (oda való is volt), onnan ment Nagyváradra, ahol a Szabadság című lapnál dolgozott. Ettől kezdve nem kísértem az útját figyelemmel, csak körülbelül húsz év múlva találkoztam vele Bukarestben. Nem tudom, hogyan került Aradra, ahol Adáról természetesen csak hallomásból szerezhetett tudomást. Miután azonban feltételezhető, hogy a tősgyökeres aradi újságírók a szerkesztőségben ellenőrizhették Fekete Tivadar adatait, az ő riportját ott ahol kézzelfogható cáfolat vagy egyéb bebizonyítható tény nem áll rendelkezésünkre, a valóságot legalábbis megközelítőnek kell elfogadnunk.

Fekete Tivadar azzal kezdi, hogy sokan emlékeznek még Aradon Csutak Károly temetkezési vállalkozóra, aki Simaya nagykereskedő lányát vette nőül, Katicát. A házasságból két gyermek származott, Károly és Médi.

Médi ünnepelt leány volt Aradon. Vörösesszőke haja, kék szeme, fehér bőre és akkor nagyon divatos molett termete révén Arad egyik legszebb leányának számított, franciául és angolul beszélt, puha járása, erotikus megjelenése volt. Kísérletezett a zenével, és nem sok sikerrel, de az bizonyos, hogy az irodalom és művészetek iránt is nagy érdeklődést tanúsított. Udvarlója annyira volt, mint csillag az égen. Talán a legkitartóbb és a legszerelmesebb közöttük Schandl Géza húszárfőhadnagy, aki északánként lovon vezényelte a zenét Csutakék Kalvinutcai ablaka alatt. Hogy Schandl Géza nem vette feleségül az életre-halálra való udvarlás után a szép szőke Csutak Médit, annak nyilván csak anyagi okai lehettek. Udvarlóban ügysem volt hiány, mikor köztük hirtelen feltűnt a negyven év körüli, pirosposzsgás arcú, szakállt és nyírott bajuszt viselő Bisztriczky József, gyoroki szőlőbirtokos és borkereskedő. Bisztriczky József el is jegyezte Csutak Médit. Médi 1912 áprilisában kerül abba a budai sanatóriumba, ahol megismerkedik a költővel, itt ébred az a mélységes rokonszenv, amely Adyt néhány vers megírására inspirálja, néhány levelére, néhány meleg sorra. Bisztriczky né májusban hazajött Aradra, de augusztusban Ady meglátogatta Bisztriczkyéket Aradon. A Fehér Keresztben lakik, és Bisztriczky né ekkor már áldott állapotban van. A költő ekkor családodtan, kétségbeesetten csodálja benne az anyát. Már nem Adát, a nőt. Amiről a pesti cikk megfeleldezik (Mittay cikke), vagy talán nem tud, Ady inkognitóban még ezután is gyakran jár le Gyorokra. Ott várja mindig szeretettel és ragaszkodással életének két legfőbb motívuma: a bor és a nő. Bisztriczkyék még a háborús években költöztek fel Budapestre. Ekkor Médinek már két gyermeke van, akik bizonyára ma már nagyok, húsz-huszonnégy évesek lehetnek. Bisztriczky Józsefet még a háború előtt elvitte a halál. Itt temették el Aradon és Médi özvegyen került fel Budapestre. Ma is ott él, őrzi a költő emlékét.

Ez Fekete Tivadar cikkének lényege. Amint látjuk, a korábbi közölt tényekkel szemben sok ellentmondást találunk benne. Teljesen hamis az, hogy Bisztriczky né májusban ment haza Aradra. Már április elején otthon volt. Ady Lajos szerint Adának már akkor két gyermeke volt, amikor a költővel megismerkedett, Fekete Tivadar viszont tudja, hogy Ada a költő aradi látogatása idején volt másállapotban. Az igazság Ady Lajos oldalán áll, amit bizonyít Ada levele, amelyben fiairól beszél. Arra sincs semmi bizonyíték, hogy Ady inkognitóban, még az Aradi Közlöny cikke után is járt volna Gyorokon, ahol Bisztriczky szőlője volt. Ez semmiképpen nem hihető, hiszen ez újból felélesztette és dagasztotta volna a kisvárosi pletykát, és végleg kompromittálta volna Adát.

Hogy mikor költözött fel Ada Budapestre, azt nem tudjuk, de az biztos, hogy felköltö-

¹⁰ LENGYEL GÉZA: Ady a műhelyben 285—286.

zött és Budapesten is élt haláláig. Egyik fia ismert hegedűművész. Néhány évvel ezelőtt telefonon beszéltem Adával, és találkozót adtunk egymásnak a Nyelvtudományi Intézetnél, ahol Kovalovszky Miklós „Emlékezések Ady Endrére” című művét az Akadémiai Kiadó megbízásából szerkesztette. Ada azonban késett, és én fontos ok miatt nem várhattam meg. Így csak Kovalovszky Miklós beszélgetett vele. Kovalovszky többek között aziránt érdeklődött nála, megvannak-e Ady levelei, amelyeket a költő írt, és megvan-e annak a versnek a kézírata, amelyet Mittay László cikke közöl. Megdöbbenéssel hallotta, hogy Ada az összes leveleket és egyéb dokumentumokat átadta a budapesti Ady Endre Otthon vezetőjének. Itt tanult és la-kottl ugyanis az unokája, és ezzel akart Ada az igazgatónak kedveskedni. Az igazgatót már régen elhelyezték, de Ada sem a nevét, sem az újabb lakhelyét nem ismerte. Kovalovszkyval együtt igyekeztünk a becses írásoknak nyomára jutni, fájdalom, minden eredmény nélkül.

Érdekes, hogy Aradon az idők múlásával sem irodalmi, sem újságírói körökben nem ismerték azt a levelet, amelyet Ady Endre 1912-ben az Aradi Közlönyhöz intézett. Ezt bizonyítja Ficzay Dénes, aradi tanár *Égy elfelejtett Ady-levél*¹¹ című cikke a kolozsvári Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 1960. évi 1—2. számának 148. oldalán, de már korábban is a szegedi Tiszatájban megjelent „Ismeretlen Ady-vers és levél Aradon” című tudósítása. Ebben a két cikkben mint elfelejtett, illetve mint ismeretlen levelet leközli Ady levelét, amelyben a költő az Aradi Közlöny pletyka-cikkének célzásait megcáfolja. (Ficzay Dénes hozzám küldött levelében azt írja, hogy a Tiszatáj 1959. évfolyamában tette közzé Ady levelét, de én ebben az évfolyamban nem találtam meg. Kétségkívül tévedett a dátumban.) Ficzay Dénes a kolozsvári cikkében hivatkozik Franyó Zoltán visszaemlékezéseire, amely szerint a költő többször gondolt arra, ha Bisztriczky Józsefné hajlandó a férjétől elválni, feleségül veszi.¹¹ Franyó Zoltán terjedelmes visszaemlékezésében azonban erről nem említ semmit. Mégis tényként fogadhatjuk el, hogy Adyban csakugyan felmerült ilyen gondolat, azonban ez nemcsak Adával, hanem más nőismerősével szemben is megtörtént (Militta, Nyanyuci).

Ficzay Dénes, ugyancsak Franyó Zoltán információi alapján, azt írja, hogy az Aradi Közlöny 1912. augusztus 20-i cikkét, amely nyilvánosságra hozta az Ady—Ada-regényt, Teller Kálmán, ismert aradi újságíró írta.

Meg kell cáfolnom Ficzay Dénesnek azt az állítását is, hogy Ady és Ada „levelezése, eszményi barátsága évekig tartott”. Erre semmiféle adat nincs. Az ismeretség és levelezés az 1912. év folyamán leperdül és be is fejeződik. Évekről szó sincs. Ady 1913 télútóján már Mariagrünben van, és itt új ismerkedések és szerelmek váltják fel az Ada-regényt.

Ady Lajos, mint látjuk, azt írja, hogy az *Imádság a csalásért* ciklus legtöbb versét Adához és egy lányhoz írta. Ez azonban nem egyéb odavetett állításnál, ami, sajnos, Ady Lajos könyvében sűrűn előfordul. A ciklusban 13 vers van, ezek közül teljes bizonyossággal csak a *Hűség aranyos kora* és *Az ismeretlen Ada*¹² című verseket sorolhatjuk az Ada-köitémények közé, ezenkívül részben a megjelenés ideje, részben a versek tartalma, hangja, főleg a „kék szemek” alapján még a *Nő-kergető fényes hazugság*¹³ és *Kérdés kék szemekhez*¹⁴ fogadható el Ada-versnek. Nem téveszthet meg bennünket az, hogy a *Magunk szerelme* kötetben a *Nő-kergető fényes hazugság* című vers előtt ezt az ajánlást olvassuk: „Kafka Margitnak, a nagyon-nagy író-asszonynak küldöm.” Az eredeti közlésnél a Nyugat-ban a vers előtt nincs semmiféle mottó. Ady a kötetében hol elhagyott egy mottót, például az *Elbocsájto szép üzenetnél*, hol a vers elé tett egy ajánlást, ami az eredeti közlésnél nem található.

Ki kell rekeszteniünk az Ada-versek agnoszkálásakor a ciklus ama köitéményeit, amelyek 1912 augusztus 20., az Aradi Közlöny bofrányt szimatoló cikke után jelentek meg. Ezek: *A kiürített ágyasház* (Nyugat, 1912 november 16.), *Találkozás egy senkivel* (Nyugat, 1912. szeptember 1.), bár a tartalom némi gyanúra ad okot. „Találkozhatasz, ha akarsz, velem” — ez feljogosít a sejtésre, hogy a rosszul sikerült aradi út után üzent benne a költő Adának. De ez csak laza feltevés és nem bizonyosság. *Imádság a csalásért* (Nyugat, 1912. december 16.), *A túlsó part* (Nyugat, 1913. január 16.), *Beszélgetés a boszorkánnyal* (Nyugat, 1913. január 1.) *Ó, nagy-szerű szerelme* (Nyugat, 1912. december 1.). De az augusztus 20-nál korábban megjelent versek közül is ki kell kapcsolnunk a *Vérmuzsikás, csodálatos harc* című verset, bár ez 1912. április 1-én, tehát már az Ada-ismeretség idején jelent meg, de joggal feltehető, hogy Ady korábban írta, legkésőbb március közepén, amikor még „borzongat lehe a Télnek”. És kirekeszthetjük még az április 16-án megjelent *Valaki útra vált belőlünk* című verset, amit Földessy Gyula, igen helyesen, még Léda-versnek tekint.¹⁵

Végeredményében tehát a ciklus tizenhárom köitéménye közül csupán négyet nevezhetünk Ada-versnek, kettőt teljes bizonyossággal, kettőt alapos gyanúkok folytán.

Ada 1960 nyarán halt meg Budapesten.

¹¹ Igaz Szó (Marosvásárhely) 1957. évi Ady-émlékszám 765. és kkt.

¹² Nyug, 1912. aug. 16.

¹³ Nyug, 1912. június 16.

¹⁴ Nyug, 1912. június 1.

¹⁵ FÖLDESSY GYULA: Ady minden titkai I. kiad. 162.